

Salata, O. O. 2009. Prychyny koloboratsionizmu ukrainskoi intelihentsii v umovakh nimetsko-fashystskoi okupatsii 1941–1944 rr. [The Reasons for the Collaborationism of the Ukrainian Intelligentsia in the Conditions of the Nazi Occupation of 1941–1944] *Zbirka naukovykh prats «Hileia»* (naukovyi visnyk). № 22. S. 111–118. [In Ukrainian]

Semenko, L. I. & Lohinov, O. V. 2019. *Vynnytskyi teatr u svichadi istorii (1910–1944)* [Vynnytsia Theatre in the Light of History (1910–1944)]. Kyiv. Vyd-vo: Tsentri DZK. [In Ukrainian]

Tarnavskiy, I. S. 2008. Intelihentsiia v umovakh fashystskoi okupatsii Donbasu (1941–1943 rr.) [The Intelligentsia in the Conditions of the Fascist Occupation of Donbass (1941–1943)]. *Novi storinky istorii Donbasu*. Kn. 15/16. S. 6–27. [In Ukrainian]

Tarnavskiy, I. S. 2017. «Mariupolske vidrozhennia» v umovakh natsystskoi okupatsii (1941–1943 rr.) [«Mariupolske vidrozhennia» in the Minds of the Nazi Occupation (1941–1943)]. *Storinky istorii*. Zbirnyk naukovykh prats. Kyiv. Vyp. 45. S. 82–95. [In Ukrainian]

Teatr v period Velikoy Otechestvennoy voyny [Theatre During the Great Patriotic War]. [Online]. Available at: <http://archodessa.com/all/new-opera-theatre-history-world-war/> [Data zvernennya: 09.08.2018] [In Russian]

Titarenko, D. N. Obrazovanie i kultura Donetchyny v 1941–1943 gg. [Education and Culture of the Donetsk Region in 1941–1943]. *Vseukrainskaya konferentsiya «Mezhetnicheskie svyazi: istoriya, etnografiya, kultura»*. Donetsk. 2004. S. 165–171. [In Russian]

Shaikan, V. O. 2005. *Koloboratsionizm na terytorii reiskomisariatu «Ukraina» i viiskovoi zony v roky Druhoi svitovoi viiny* [Collaborationism on the territory of the Reich Commissariat «Ukraine» and the Military Zone During the Second World War]. Kryvyi Rih: Mineral. [In Ukrainian]

УДК [061.235:37](438-12+438.32)«1940/1944»

DOI: 10.20535/2307-5244.50.2020.210145

А. Ю. Тронь-Радомська

ORCID: 0000-0002-8822-8418

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

A. Tron-Radomska

Taras Shevchenko National University of Kyiv

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ОСВІТНІХ ТОВАРИСТВ У ГЕНЕРАЛЬНІЙ ГУБЕРНІЇ (1940–1944 РР.)

*Activities of Ukrainian Educational Societies
in the General Government (1940–1944)*

На основі архівних матеріалів висвітлено принципи функціонування українських освітніх товариств (УОТ), які стали альтернативними культурно-просвітницькими об'єднаннями в Генеральній губернії з ініціативи Українського центрального комітету (УЦК) після ліквідації товариств «Просвіта», «Рідна хата», «Рідна школа» та ін. З'ясовано, що УЦК вдалося створити ефективну мережу УОТ з максимальною адаптованою до

умов окупаційного режиму структурою. УОТ сприяли національному та фізичному вихованню української молоді, організації дошкільних закладів, вирішенню соціальних питань, відіграли одну з ключових ролей у збереженні національної ідентичності українців.

Ключові слова: Друга світова війна, Українське освітнє товариство, Український центральний комітет, Генеральна губернія, окупаційна політика, гуртки, молодь, національна ідентичність.

In this article, the principles of functioning of the Ukrainian Educational Societies (UOT), which became alternative cultural and educational associations in the General Government, are clarified on the basis of archival materials. Ukrainian Educational Societies were initiated by the Ukrainian Central Committee after the liquidation of the Prosvita Society, the Ridna Khata Society, Ridna Shkola, the Kachkovskiy Society, Union of Ukrainian Women, etc. that operated in Zakerzonnia and Galicia since the late nineteenth century. Without the inclusive exploration of UOT's activities, their place in the cultural life of Ukrainians in 1940–1944, it is difficult to say that the knowledge of the history of Ukrainian lands during World War II is comprehensive.

A systemic approach, the principles of historicism, methods of source analysis and synthesis, historical-chronological and historical-comparative methods were used to provide the exhaustive factual basis and comprehensive description of the processes of UOT functioning. The general outcome of the research is revelation of the relationships between the cultural, educational, and public activities of the Ukrainian Central Committee during the creation of a network of Ukrainian Educational Societies.

It was concluded that the Ukrainian Central Committee managed to create an efficient UOT network with the structure most adapted to the conditions of the occupation regime. Through the operation of UOT structural units and implementation of stated tasks, UOT contributed to the national and physical education of Ukrainian youth, establishing of preschool institutions, and solving social issues. UOT played a key role in preserving the national identity of Ukrainians, despite its dual subordination to the Ukrainian Central Committee and official representatives of local authorities.

Keywords: World War II, Ukrainian Educational Society (UOT), Ukrainian Central Committee, General Government, occupation policy, associations, youth, national identity.

Встановлення німецького окупаційного режиму на українських етнічних землях, що входили до Генеральної губернії (далі – ГГ), зумовило новий формат реалізації культурних прав українства, бо тут припинили діяльність такі товариства, як «Просвіта», «Рідна хата», «Рідна школа», Товари-

ство імені М. Качковського, «Луг», «Союз українок» та ін. Ці громадські організації забезпечували культурно-просвітницьку діяльність українців на Закарпатті й у Галичині з кінця XIX ст. до початку Другої світової війни. У нових соціокультурних умовах перед українцями постала необхідність створити систему громадських організацій, яка б забезпечувала подальший розвиток національної свідомості й утверджувала суспільні та національні цінності. 1940 р. Український центральний комітет (УЦК), що був єдиним легальним представницьким органом українців, за погодженням із урядом Генеральної губернії утвердив статутну структуру, яка уможливила культурно-просвітницьку роботу, — українські освітні товариства (УОТ). Наукова реконструкція функціонування УОТ, з огляду на те, що УЦК є однією з малодосліджених національних організацій періоду Другої світової війни в сучасній історіографії, є актуальною як у контексті розкриття особливостей культурного життя українців у період німецької окупації загалом, так і репрезентації культурно-просвітницької діяльності УЦК зокрема.

Першими висвітлювали означене питання безпосередні учасники подій. Враховуючи заангажованість і акцент виключно на т. зв. «возз'єднанні» Західної України з УРСР у працях радянських істориків, культурне життя населення західноукраїнських земель у 1941–1944 рр. стало предметом наукових розвідок українських вчених у діаспорі. Першочергове значення мають статті В. Кубійовича, що входять до словникової частини фундаментальної «Енциклопедії Українознавства», присвячені УЦК (Кубійович, В. 1980, с. 3441–3446) й УОТ (Кубійович, В. 1980, с. 3447–3448). Провідник УЦК висвітлював організаційні заходи щодо створення УОТ у контексті оформлення структури центральних установ (Кубійович, В. 1980, с. 3441), характеризуючи УОТ як «наступників “Просвіти”» (Кубійович, В. 1980, с. 3447). Наведені в нього статистичні дані щодо кількості та матеріальної забезпеченості товариств у 1941–1943 рр. важливі для аналізу масштабів функціонування УОТ.

Доступ до архіву УЦК і періодики окупаційного періоду зі здобуттям незалежності України уможливило детальне вивчення означеного питання та його неупереджене віддзеркалення в роботах сучасних українських істориків у ході наукового осмислення подій Другої світової війни. На основі опрацювання періодичних видань 1940–1944 рр. сучасні українські історики поглиблюють вивчення окремих аспектів проблеми. Діяльності УОТ у Галичині з акцентом на продовженні традицій «Просвіти» присвячено роботи В. Офіцинського (Офіцинський, В. 2001) й О. Луцького (Луцький, О. 2010). Місце гуртків УОТ у реалізації абстинентської акції УЦК з'ясував К. Курилишин (Курилишин, К. 2010).

Перспективним напрямом досліджень є вивчення регіональних особливостей розвитку української культури в період німецької окупації 1939–1944 рр. Непересічним історіографічним джерелом з даної проблеми є моно-

графія Н. Антонюк «Українське культурне життя в Генеральній Губернії (1939–1944 рр.)» (Антонюк, Н. 1997). Дослідниця періодизувала та висвітлила особливості культурного процесу на українських етнографічних територіях, що входили до Генеральної губернії, аналізуючи матеріали тогочасної місцевої преси. Враховуючи комплексність дослідження, УОТ репрезентовано як структурні одиниці Відділу культурної праці УЦК, що відповідали за реалізацію його завдань.

Значну увагу культурно-просвітницькій роботі українців, що провадилася насамперед у Галичині, традиціям та трансформації організацій у цьому регіоні присвячено у працях О. Луцького (Луцький, О. 1997), А. Боляновського (Боляновський, А. 1998), К. Кондратюка (Кондратюк, К. 2019).

Стан наукової розробки проблеми свідчить про актуальність її комплексного вивчення й потребу залучати нові джерела для висвітлення багатогранного функціонування УОТ у контексті організації УЦК культурно-життя українців за нацистської окупації.

Мета статті — на основі архівних матеріалів, джерел особового походження та історіографії всебічно вивчити структуру, завдання й напрями діяльності українських освітніх товариств на всій території Генеральної губернії.

Завдання статті:

- визначити місце УОТ у структурі УЦК;
- дослідити специфіку організації мережі УОТ та з'ясувати ключові аспекти їхньої діяльності;
- охарактеризувати культурний, освітній, виховний вплив УОТ на населення українських етнографічних територій у складі ГГ.

Джерельною базою дослідження є матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади й управління України (ЦДАВО України) — Ф. 3959 «Український центральний комітет, м.м. Львів, Краків (Польща)», а також історико-мемуарні праці провідника УЦК у Кракові В. Кубійовича «Українці в Генеральній Губернії 1939–1941: історія Українського Центрального Комітету» та його заступника у Львові з 1942 р. К. Паньківського «Роки німецької окупації», які додатково вміщують статистичну інформацію, документи з теми.

Авторка статті використовує системний підхід і принцип історизму, які дають їй змогу комплексно відтворити функціонування УОТ, показати зв'язок організаційних, культурних, просвітницьких, громадських заходів УЦК під час створення мережі освітніх товариств та з'ясувати зміни й динаміку форм їхньої роботи. Достовірність і повноту інформації забезпечили методи джерелознавчого й історіографічного аналізу та синтезу. Історико-хронологічний метод сприяв висвітленню формування управлінської вертикалі, дав змогу простежити зміни кількісних показників УОТ. Історико-порівняльний метод уможливив виокремлення окремих напрямів діяльності УОТ, щоб визначити їхнє місце в культурному житті українців 1940–1944 рр.

Унаслідок німецької окупації Польщі в жовтні 1939 р. постала Генеральна губернія — нова адміністративно-територіальна одиниця у складі Третього райху, до якої ввійшли Холмщина, Лемківщина, Південне Підляшшя й Надсяння, території, де українці переважали. Протягом жовтня — листопада 1939 р. у повітових осередках Холмщини й Підляшшя, меншою мірою Лемківщини стихійно сформувалися українські комітети, що мали на меті відновити культурне й господарське життя, репрезентувати й захистити національні інтереси. Німецька влада відкинула пропозицію, за якою Українське національне об'єднання було б тією загальноукраїнською організацією, що координувала б роботу українських комітетів на території Генеральної губернії. Ця організація не отримала юридичного статусу. Легальна діяльність українців у культурній, господарській, фінансовій сферах у межах ГГ була можлива винятково у формі українських допомогових комітетів (УДК), взаємодію яких з літа 1940 р. координував Український центральний комітет у Кракові.

З утворенням УЦК за організацію культурного життя українців у Генеральній губернії відповідав відділ культурної праці, підзвітний Головному відділу народної освіти й пропаганди в уряді Генеральної губернії. 11 липня 1940 р. були затверджені «Перші напрямні для Відділу Культурної Праці при Українському Центральному Комітеті», які включали «Статут місцевих об'єднань — Українське Освітнє Товариство» (Кубійович, В. 1975, с. 506). Про офіційну заборону всіх культурно-просвітницьких об'єднань, що діяли доти на українських територіях, свідчить документ «Розпорядок про товариства в Генерал-Губернаторстві» від 23 липня 1940 р.¹ Відтоді УОТ функціонували як «єдина українська статутова культурно-освітньо-виховна організація в Генеральній Губернії»².

УОТ були одним із ключових засобів, завдяки яким відділ культурної праці УЦК реалізовував план виховати «діяльних громадян-українців, єднати їх між собою та витворювати з них повновартну національну спільноту»³. УЦК наголошував: «Треба докласти всіх зусиль, щоб незабаром ціла наша Лемківщина з Надсянням і ціла наша Холмщина з Підляшшям покрилися якнайгустішою сіткою Українських Освітніх Товариств. Мусимо створити законну форму організації, щоб могли вкладати в неї потрібний виховний зміст. Бо організація — підвалини для усієї нашої роботи. На цих підвалинах маємо збудувати величавий храм Українського Духа»⁴.

Керманич відділу культурної праці при УЦК підготував реферат «Конечність негайної розбудови організації і праці УОТ»⁵, презентований «на відправах Українських Допомогових Комітетів — для Краківської області в Кри-

¹ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 3. Спр. 34. Арк. 2.

² ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 3. Спр. 37. Арк. 16.

³ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 3. Спр. 34. Арк. 2.

⁴ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 3. Спр. 34. Арк. 2.

⁵ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 2. Спр. 52. Арк. 5–7.

ниці, 3 і 4, — для Люблінської області — в Замості, 11 і 12.І.1941 р.»¹. Перед українськими допомогливими комітетами, які були уповноваженими структурами УЦК на місцях, постало завдання створити УОТ у кожному населеному пункті Генеральної губернії, де проживали українці; забезпечити масове членство населення в товариствах з урахуванням того, що «мірою достаточної кількості членства кожного УОТ є 50% всіх українських душ місцевини»². Фактично, УОТ стали наступниками культурно-просвітницьких товариств, що діяли на цих територіях до німецької окупації, відповідно наголошувалося на необхідності «звернути найбільшу увагу на молодь, починаючи від 14 року життя із метою усю її охопити якнайдбайливіше національно-громадським вихованням»³. У межах УОТ створювалися секції молоді, при товариствах діяли також жіночі секції, адже саме жіноцтво та молодь були ключовими суб'єктами виховання.

Отже, УОТ були покликані стати осередками відродження національної свідомості кожного з українських етнографічних регіонів Генеральної губернії, особливо в селах, враховуючи наслідки полонізації та вплив русофільства у міжвоєнний період.

Мета УОТ випливала з таких завдань: «схоплення в рямці організації якнайбільшого числа українців; боротьба з неграмотністю; боротьба за новий побут українського села та міста (пропаганда гігієни щоденного життя, боротьба з алкоголізмом і нікотинізмом, поширення спорту та фізичної культури); поширення сільськогосподарської грамоти, піднесення господарської культури; поширення орієнтації українця на оточуючі явища, засвоєння основ світорозуміння та світогляду; виховання чоловіка до спільноти, до спільного діяння, підчинення свого особистого інтересу інтересові загалу, до тяглої готовності жертвувати свій гріш, свій час, себе цілого інтересові загалу»⁴.

Кожне УОТ на весь час свого існування зобов'язувалося провадити «Книгу членів», в якій реєструвалися дані щодо ролі кожного в діяльності організації. Однією з умов прийому до УОТ була спроможність сплачувати організаційні внески — «членські вкладки» по 30–50 злотих⁵. Суму членського внеску юнацтва та «справді незаможних членів» коригував Провід УОТ⁶. Такі заходи здійснювалися для безперешкодного функціонування товариств: «правильне оплачування вкладок — назверхній знак організованості, це виховує членів і створює певну матеріальну основу життя УОТ»⁷.

¹ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 2. Спр. 52. Арк. 5.

² ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 2. Спр. 52. Арк. 5.

³ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 3. Спр. 37. Арк. 16 зв.

⁴ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 7 зв.

⁵ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 3. Спр. 37. Арк. 18.

⁶ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 3. Спр. 37. Арк. 16 зв.

⁷ ЦДАВО України. Ф. 3959, Оп. 3. Спр. 37. Арк. 16 зв.

Прибутки УОТ, окрім членських внесків, формували доходи від імпрез, а також збірок коштів під час різдвяних та великодніх свят. Одним з перших заходів такого плану на території Генеральної губернії стала всенародна коляда 1941 р. Всім УДК, делегатурам, «мужам довір'я», всім проводам УОТ, а також духовенству, вчителям і громадянам УЦК надіслав доручення «в кожній місцевині, найдалі до 5 січня 1941 р., створити гурток (у більших місцевинах 2–3 гуртки) колядників із найідейнішої вашої молоді та старших»¹. Кошти, отримані від заходу, планувалося розподілити так: «половину на культурні потреби місцевого УОТ, а половину на культурно-освітню працю УЦК»². У 1941–1944 рр. всі УОТ «половину прибутків із збірок і третину з усіх інших прибутків передавали <...> на організаційно-культурний фонд УЦК» (Кубійович, В. 1975, с. 230) з метою підтримати матеріально культурно-освітні організації тих регіонів, де така активність була слабшою.

Діяльність об'єднань координував провід, на чолі з головою УОТ, призначений референтом культурної праці при Українському допомоговому комітеті (УДК) на Закарпатті, а в Галичині — при Українському окружному комітеті (УОК). Голова формував Провід УОТ, до складу якого входили заступник голови, секретар, бібліотекар і скарбник. Затверджували Провід УОТ референти відділу культурної праці за узгодженням із керівниками округів (Крайсгауптманами)³ на основі поданих від голови УОТ персональних даних членів проводу (прізвище та ім'я, вік, «звання», адреси) й адреси УОТ⁴.

Більшість УОТ створювалися на базі наявних до 1939 р. відділень товариств «Просвіта», «Рідна хата» та інших культурно-просвітницьких об'єднань, що першочергово впливало на регіональні особливості формування мережі УОТ. Тож УОК/УДК зобов'язувалися готувати «у трьох примірниках виказ усіх тих установ, майно яких перебрали УОТ»⁵. Відповідно до правил підпорядкування УОТ паралельно офіційній владі й УЦК, «один примірник того виказу /на німецькій мові/ пропонує УОК місцевому Крайсгауптману /Штадтгауптману/, другий примірник з прилогами /по 1 актові від кожної установи/ лишить при собі, а третій з прилогами перешле негайно до Відділу Культурної Праці при УЦК»⁶. На всій території Генеральної губернії УОТ мали свої печатки, які виготовляли на замовлення у відділі культурної праці УЦК, а також дотримувалися правил оформлення будинків організації. Особливо наголошувалося, що «усі вивіски “УОТ” мають бути роблені на блакитному полі золотими буквами»⁷.

¹ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 2. Спр. 52. Арк. 26.

² ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 2. Спр. 52. Арк. 26.

³ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 25 зв.

⁴ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 25 зв.

⁵ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 26.

⁶ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 26.

⁷ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 26.

Аналіз роботи відділу базувався на опрацюванні там культурної праці щомісячних і річних звітів УОТ. Ефективність діяльності кожного УОТ та УДК оцінювали на основі детальної інформації про кількість членів об'єднання (жінок, чоловіків, господарів, господинь, хлопців (з 18 р.), дівчат (з 18 р.), дітей (14–18 р.); кількість сходин, анкетувань, нарад, проведених з метою розширення УОТ, кількісні показники результатів роботи гуртків для приєднання учасників і збирання членських внесків¹; кількість лекцій і рефератів, які проводилися / виголошувалися під час роботи гуртка боротьби з неписьменністю, кількісні показники роботи освітньо-організаційних, самоосвітніх гуртків, часописного гуртка, загальноосвітніх курсів, театральних та хорових гуртків, гуртка прихильників книжки; кількість книжок у бібліотеці УОТ відповідно до джерела їхнього надходження (скільки куплено), кількість відвідувачів бібліотек кожного УОТ².

Завдяки звітності УОТ можна було виявити проблемні ділянки в роботі як окремого повіту, міста, селища, так і цілого регіону. Успішні акції ставали зразком для наслідування, інші УДК запозичували їх, запроваджуючи, щоб налагодити комплексну діяльність організацій і охопити територію всієї Генеральної губернії.

Свої завдання УОТ реалізовували через співпрацю гуртків, які відповідали за ключові аспекти культурно-просвітницької діяльності, при цьому «кожне УОТ має мати свій тижневий поділ занять, щоб дати змогу праці всім своїм гурткам, а Провід УОТ допильнує гармонійної їх праці між собою»³. У межах УОТ на всій території Генеральної губернії діяли освітньо-організаційні гуртки, гуртки боротьби з неграмотністю, прихильників книжки, часописні, театральні, хорові, забавові, музичні, екскурсійні, імпровізаційні, гігієнічні, гуртки для збирання членських «вкладок». Для кожного типу гуртків визначалися відповідні форми діяльності. Спільними для них були «пропагандивні віча, анкети, наради, листівки, відозви, окремі публікації, індивідуальні нахилання одиниць»⁴. Колективні форми роботи потребували ефективних рішень поточних справ УОТ, тому УЦК, дбаючи про професійне підґрунтя діяльності їхніх членів, наприкінці 1941 р. підготував у формі додатку до «Вісника УЦК» (Ч. 19, 1941 р.) інструкцію «Що є дискусія й як її належить проводити»⁵. Щонеділі при УОТ відбувалися «відчити», реферати, дискусійні вечори, «гутірки» та курси освітньо-організаційних гуртків, які відповідали за поширення сільськогосподарської грамотності та за національне виховання. З метою пропагування української книжки гуртки прихильників читання організовували виставки та свята книжки, виготовляли

¹ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 2. Спр. 57. Арк. 23.

² ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 2. Спр. 57. Арк. 23 зв. — 26 зв.

³ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 2. Спр. 52. Арк. 5 зв.

⁴ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 8.

⁵ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 11.

плакати, стінні каталоги, оформлювали книжкові вітрини, влаштовували публічні читання та конкурси, конкурси декламаторського мистецтва, найкращого розуміння книжки, створювали читальні й мандрівні бібліотеки¹.

Зазначені форми діяльності демонструють ідейний зв'язок УОТ із «Провітими», товариствами «Рідна Школа» та «Рідна Хата», які теж вели освітньо-виховну діяльність серед молоді, шляхом виголошення рефератів, підготовки концертів, аматорських і театральних вистав. УОТ організували курси українознавства для неписьменних, фахової підготовки працівниць дитячих садків, сприяли відновленню мережі читалень і бібліотек (стаціонарних, мандрівних, бібліотек-випозичалень), які займали непересічне місце в поглибленні національної свідомості українців та реалізації просвітницької діяльності у філіях «Просвіт» (Кравців, Б. 1970, с. 2368), «Рідної Школи» в міжвоєнний період у Галичині (Кубійович, В. 1973, с. 2520), а також «Рідної Хати» на території Холмщини й Підляшшя (Енциклопедія Українознавства, 1973, с. 2517).

Відділ культурної праці УЦК сприяв забезпеченості УОТ видавничою продукцією. Навесні 1941 р. почали виходити часописи національної освіти й виховання «Досвітні вогні» та «Писанка»². Якщо «Писанка» орієнтувалася на фольклор, то мета «Досвітніх вогнів» полягала в тому, щоб «дати вказівки й матеріяли для праці національного освідомлення й виховання найширших верств українського народу в УОТ та служити теж тими вказівками й матеріялами усім гурткам УОТ й навіть окремим самоосвітникам, що бажають самотужки підготувати себе до творчого життя»³. Розділи журналу «Читання», «Роковини», «Молодь», «Організація», «Бібліотека», «Календарець праці» репрезентували стан діяльності УОТ у кожній із зазначених категорій, містили рекомендації щодо їхньої майбутньої діяльності⁴. Головним завданням УОТ було підвищити рівень національної свідомості шляхом заохочення читачів до ознайомлення з українознавчими науковими виданнями та творами «гарного письменства»⁵, тобто українською художньою літературою. При цьому акцент ставився на творах історичного змісту⁶.

Після поширення влади УЦК на територію дистрикту «Галичина» 1942 р. активізувалася культурно-мистецька діяльність УОТ. Навесні 1942 р. Інститут народної творчості (ІНТ) став тим «інструктивно-фаховим осередком, що розробляє, плекає і організує різномодні форми народної творчості, як засоби національного виховання»⁷. За реалізацію цих завдань відповідали гуртки, що діяли при інституті, та гуртки УОТ. Координували роботу гуртків УОТ

¹ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 8.

² ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 3. Спр. 37. Арк. 1–32.

³ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 3. Спр. 37. Арк. 4.

⁴ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 3. Спр. 37. Арк. 5–22.

⁵ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 3. Спр. 37. Арк. 21.

⁶ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 3. Спр. 37. Арк. 12–12 зв.

⁷ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 27.

при УОК/УДК філії ІНТ у Львові, Перемишлі, Стрию, Тернополі та Станиславові¹. На базі музичного кабінету ІНТ 23 серпня 1941 р. і з дозволу відділу пропаганди було створено Краєве концертне бюро, що мало на меті координувати виступи «зразкових гуртків музичного кабінету ІНТ в Генеральній Губернії й самодіяльних гуртків УОТ та гуртків, незорганізованих в ІНТ»². У червні 1942 р. ІНТ ініціював оформлення сцен аматорських театральних гуртків в УОТ, а для підготовки костюмів до аматорських вистав відкрив костюмерну, що діяла у Львові за адресою: вул. Паркова, 6³. Для проведення аматорських театральних вистав за узгодженням з референтами відділу культурної праці, референти окружних комітетів, повітових і районних делегатур готували до проходження цензури й отримання дозволу коменданта Служби безпеки дистрикту⁴ список п'ес. 1 листопада 1942 р. — 30 квітня 1943 р. відбулися краєві змагання театральних гуртків УОТ з усієї Генеральної губернії. До складу оціночних комісій входили провідник УЦК, керманіч відділу культурної праці, директор ІНТ, референт Кабінету театрального мистецтва⁵.

Виняткова роль належала гурткам боротьби з неписьменністю, що організовували пропагандистські зібрання, читання рефератів, курси для неписьменних та індивідуальні лекції⁶. Методичне забезпечення цього напрямку діяльності УОТ було сферою компетенції Інституту народної освіти (ІНО), що діяв у рамках освітньо-виховного підвідділу відділу культурної праці УЦК. За 1942–1943 рр. кабінет планування і методики ІНО підготував 12 рефератів для УОТ, матеріали та вказівки до свята «День української культури», Шевченкового свята, роковин М. Шашкевича⁷. Вишкільний кабінет зібрав матеріали для боротьби з неписьменністю, виготовив програми для вишкільних курсів. Бібліотечний кабінет ІНО склав інструкції для бібліотек, зокрема перевіряв списки «бібліотек УОТ в справі цензури книжок»⁸.

Значна увага приділялася організації бібліотек. На основі «Порадника для бібліотекарів», що побачив світ іще 1938 р. у Львові у видавництві товариства «Просвіта», було підготовлено «Порадник для бібліотекарів УОТ» і «Правильник бібліотеки УОТ»⁹. З 1942 р. діяв «Правильник мандрівної бібліотеки Українського Допомогового Комітету Відділу Культурної Праці у Львові»¹⁰. За документом, усі книжки мандрівної бібліотеки на терені

¹ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 27.

² ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 27 зв.

³ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 52.

⁴ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 26–26 зв.

⁵ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 95 зв.

⁶ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 2. Спр. 57. Арк. 23 зв.

⁷ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 2. Спр. 57. Арк. 1.

⁸ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 2. Спр. 57. Арк. 1.

⁹ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 3. Спр. 37. Арк. 20.

¹⁰ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 100.

дистрикту були власністю УЦК (відділу культурної праці у Львові), з книжок формували комплекти (20–50 одиниць), які можна було замовити через УОК, УЦК. Книжкові комплекти надавали безкоштовно, але на термін, що не перевищував півроку, кожне замовлення обмежувалося трьома комплектами¹. Також восени — взимку 1942 р. відділ культурної праці УЦК на рівні делегатур ініціював курси для підготовки бібліотекарів УОТ².

УОТ відігравали першочергову роль в організації дошкілля. 17 березня 1941 р. УЦК видав «Обіжник ч. 88 в справі дитячих садків» та «Правильник», у якому наголошувалося, що при організації закладу дошкільної освіти УЦК звертав увагу на наявність УОТ, можливості делегатур і громадськості: «до ведення дитячих садків на місцях найвідповідніше є УОТ, й воно в першій мірі покликане до того. Але, якщо б у даній місцевості УОТ ще не діяло, то обов'язки організування й ведення дитячого садка повинна взяти на себе місцева кооператива, а коли й кооперативи немає, то тою справою мають займатися самі батьки. У випадку браку УОТ й кооперативи, то найкраще до тої справи зобов'язати священника й учителя, а якщо і їх нема, то якогось іншого свідомого громадянина (ремісника, господаря)»³.

Прикметно, що «курени молоді», які забезпечували національно-суспільне та фізичне виховання молодого покоління українців, за рішенням проводу УЦК від 6 квітня 1941 р., ставали секціями УОТ — влада не затвердила їхній статут 25 листопада 1940 р (Кубійович, В. 1975, с. 240). Під гаслом «Кожен і кожна із нас і всі ми разом станемо за приклад усім!»⁴ діяли гуртки молоді при УОТ. Опікуном гуртка був його провідник (гуртковий), а заступником — провідниця дівочого відділу гуртка. Допомогали в роботі останнім секретар і господар гуртка⁵.

За фізичне виховання молоді в УОТ відповідали заступники голів УОТ, які одночасно були й референтами виховання молоді (представниками відділу опіки над молоддю і родиною УЦК) (Кубійович, В. 1975, с. 507). «Юнацтво» (14–18 років) організоване в УОТ-ах мало право брати участь у змаганнях на фізичну вправність⁶.

УЦК також готував кадри УОТ. Так, у грудні 1943 р. відділ опіки над молоддю й родиною УЦК розробив «Організаційні вказівки для гуртків молоді при 1–2-річних фахових школах»⁷, завдання яких полягало в тому, щоб «підготувити молодь до всіх видів праці й діловодства в УОТ»⁸. Члени цих об'єднань, як і молодь у гуртках при УОТ, мали влаштовувати щотиж-

¹ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 100.

² ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 109.

³ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 2. Спр. 53. Арк. 16.

⁴ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 1. Спр. 83. Арк. 13 зв.

⁵ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 1. Спр. 83. Арк. 13 зв.

⁶ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 2. Спр. 77. Арк. 6.

⁷ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 1. Спр. 83. Арк. 14–14 зв.

⁸ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 1. Спр. 83. Арк. 14.

неві сходини, відвідувати заняття з фізичного виховання, брати участь у змаганнях зі спорту та демонстрації практичних фахових навичок, організувати прогулянки й мандрівки, займатися самодіяльністю. Наголошувалося, що «в програми сходин входитимуть точки з усіх ділянок знання ВСУМ»¹.

Прикметно, що в рамках УОТ на підконтрольній німцям території діяльність українців мала як суто культурну (організація аматорських театрів, українських хорів, відзначення національних свят, ювілеїв видатних особистостей), просвітницьку (боротьба з неписьменністю, поширення серед населення української літератури та преси) на зразок «Просвіти», «Рідної хати» функції, так і утверджувала національні цінності, виховуючи молоде покоління українців на всіх рівнях (дошкілля, школа, позашкілля). Водночас будинки культури, читальні, що діяли у Галичині в умовах радянської окупації, мали на меті винятково ідеологічний вплив.

У жовтні 1940 р. при УЦК створено Організацію українського жіноцтва, яку репрезентувала Головна жіноча секція, окружні та місцеві жіночі секції. Головну жіночу секцію як дорадчий орган відділу культурної праці УЦК було організовано «для налагодження і усунування організації і праці українського жіноцтва на терені цілого Генерал-Губернаторства»², а завданням окружних та місцевих (повітових, районних) жіночих секцій (жіночих секцій УОТ) було «здійснювати статутіві завдання УОТ»³. Завдання, які УЦК ставив перед українським жіноцтвом в умовах окупаційного режиму, мали чітке національне спрямування: «підготовка жінки до особливої важкої й почесної ролі, яку вона має сповнити, як мати й виховнича нових українських поколінь; основа родини, угольного каменя української спільноти; усупільнена одиниця»⁴. Головна жіноча секція мала голову, заступника, секретаря, підпоручиць для організаційно-виховної праці, фахового вишколу жіноцтва й суспільної опіки⁵. Склад окружних жіночих секцій і жіночих гуртків УОТ був аналогічним: провідниця, секретар, організаторка-виховниця та господиня в ділянці суспільної опіки⁶. Участь жіноцтва в навчально-виховній системі, котру організував УЦК у Генеральній губернії, базувалася на аналітичній, статистичній роботі жіночих секцій. Збір статистичних даних на місцях щодо кількості гуртків, складу провідів секцій, кількості жіночих фахових шкіл, на основі яких розроблялися плани співпраці з УОТ та відкриття нових закладів фахової освіти, були презентовані на конференціях окружних та місцевих жіночих секцій. Перші такі конференції відбулися 4 грудня 1941 р. в Сяноці та 7 грудня 1941 р.

¹ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 1. Спр. 83. Арк. 14 зв.

² ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 3. Спр. 2. Арк. 3.

³ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 3. Спр. 2. Арк. 1.

⁴ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 47.

⁵ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 47.

⁶ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 48.

у Холмі¹. Чітка форма звітності існувала як на місцевому, так і на центральному рівнях. Головна жіноча секція щомісяця надавала звітну інформацію відділу культурної праці щодо діяльності підзвітних їй структур.

УОТ відводилося вагоме місце у проведенні абстинентської акції, за яку відповідали секції абстинентів у їхньому складі. Абстинентські гуртки УОТ активно діяли в 1940–1944 рр. Діяльність секцій/гуртків теж суворо регламентувалася. 10 червня 1942 р. керманіч відділу культурної праці затвердив «Правильник протиалкогольного і протинікотинового гуртка УОТ»². Управлінську функцію гуртка виконував провід, до якого входили провідник, «настановлений Головою місцевого УОТ і затверджений Референтом Культурної Праці при УОК (УДК)», котрий, виходячи з масштабів діяльності об'єднання, співпрацював із заступником та «секретарем-пропагатором»³. Членами гуртка могли бути тільки абстиненти — члени УОТ. З червня 1942 р. абстинентська діяльність стала одним із напрямів роботи УОК/УДК, повітових і районних делегатур⁴, які зобов'язувалися дотримуватися заборони продажу алкогольної та тютюнової продукції при організації закладів харчування, а гуртки УОТ і секції Організації українського жіноцтва відповідали за поширення «протиалкогольної і протинікотинової боротьби» в закладах дошкільця й школах (Курилишин, К. 2010, с. 299–300). У контексті абстинентської боротьби вагоме значення мала робота гігієнічних гуртків: підготовка рефератів, курсів, вистав і публікацій з гігієни, проблем алкоголізму та куріння⁵. Опублікувавши додаток до «Вісника УЦК» (Ч. 2 від 15. 02. 1943 р.) під назвою «УОТ в боротьбі за тверезість»⁶, УЦК констатував засадничу роль УОТ в абстинентській боротьбі: «УОТ стало спадкоємцем всіх колишніх живих українських товариств і організацій села, які саме протиалкогольну акцію довели в поодиноких частинах краю до вершини змагання»⁷.

Всебічність організації УОТ і заходи УЦК щодо максимального збереження національних рис цих об'єднань сприяли розбудові їхньої розгалуженої мережі на всій території Генеральної губернії. В. Кубійович зазначав, що вже влітку 1941 р. «близько 90% місцевостей з українським населенням мало УОТ» (Кубійович, В. 1975, с. 230). На цих теренах діяло 119 самоосвітніх, 423 театральні, 280 хорових гуртків, гуртки боротьби з неписьменністю, які за цей час організували 204 курси (Кубійович, В. 1975, с. 230–231). На 1 серпня 1941 р. у Генеральній губернії при УОТ діяло 187 жіночих секцій (Луцький, О. 2010, с. 256). Восени 1942 р. тільки в Галичині «число УОТ-ів (за даними тогочас-

¹ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 11 зв.

² ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 50.

³ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 50 зв.

⁴ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 32 зв.

⁵ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 26.

⁶ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 3. Спр. 39. Арк. 29–31 зв.

⁷ ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 3. Спр. 39. Арк. 30.

ної преси) досягло чотирьох тисяч» (Луцький, О. 2010, с. 257). На початку 1943 р. в ГГ діяло «1770 театральних (вони дали 7350 вистав), 870 хорових, 670 самодіяльних» гуртків УОТ (Кубійович, В. 1980, с. 3447), а мережа жіночих секцій УОТ налічувала «1656 жіночих гуртків, які об'єднували 80,1 тис. членів» (Паньківський, К. 1965, с. 341–342). Статистичні дані щодо діяльності об'єднань абстинентів на території Генеральної губернії поодинокі, проте вони також свідчать про наявність значної кількості цих об'єднань. Так, 1943 р. лише на території Чортківського повіту функціонували «43 гуртки народного здоров'я і абстиненції, що об'єднують 1500 членів... 28 грудня цього ж року пройшла перша нарада абстинентського активу Стрийського УОК, у межах якого діяли 32 гуртки» (Курилишин, К. 2010, с. 304).

Попри прагнення УЦК максимально налагодити роботу УОТ, німецька окупаційна влада не сприяла українській освітній діяльності. Культурно-освітні події, формування фондів бібліотек підлягали цензурі й перевірці в органах безпеки. Недостатня забезпеченість матеріальними ресурсами, брак кваліфікованих кадрів впливали і на якість, і на кількісні показники роботи УОТ. Поширення УОТ потребувало активних пропагандистських заходів з боку УЦК, адже від участі в освітніх товариствах відлякували «навмисно поширювані серед мешканців краю чутки, що, мовляв, усі, хто належить до УОТ-ів, будуть вивезені до Німеччини або ж, що в майбутньому, коли повернеться польська державна влада, їх “виріжуть поляки” і т. ін.» (Луцький, О. 2010, с. 259).

Поряд із зазначеним, з початку 1943 р. знижувалася активність УОТ, причиною стали виїзд значної кількості молоді на роботу до Німеччини, робота в Українській Службі Батьківщини, вступ до дивізії СС «Галичина»¹. Зайнятість населення у весняно-польових роботах також унеможлиблювала розгортання культурно-просвітницької діяльності гуртками УОТ. За таких умов у 1943–1944 р. УЦК організовувалася діяльність УОТ, передусім у напрямку сприяння самоосвіті українців через подальше відкриття та комплектування бібліотек, відкриття дитячих садків, налагодження співпраці УОТ з учительством та духовенством², організації імпрез з нагоди «Дня української культури»³, Шевченківських днів⁴, дня пам'яті Володимира Великого⁵. З наближенням фронту, у зв'язку зі згоранням діяльності органів УЦК, поступово припинялася робота УОТ у Галичині, а до осені 1944 р. і на Закарзонні.

Отже, українські освітні товариства були легальним громадським об'єднанням українців у період німецької окупації. З огляду на умови організації культурного життя Українському центральному комітетові вдалося зберегти

¹ ЦДАВО України. Оп. 1. Спр. 20. Арк. 40 зв.

² ЦДАВО України. Оп. 1. Спр. 20. Арк. 40 зв.

³ ЦДАВО України. Оп. 1. Спр. 20. Арк. 98.

⁴ ЦДАВО України. Оп. 1. Спр. 20. Арк. 116 зв.

⁵ ЦДАВО України. Оп. 1. Спр. 20. Арк. 135.

ідейний зв'язок з «Просвітою», «Рідною хатою» й іншими культурно-просвітницькими організаціями українців, що діяли до приходу нацистів. Мережа УОТ у різних формах (гуртки молоді, жіноцтва, боротьби з неписьменністю тощо) забезпечила ефективну соціально-культурну діяльність українців, сприяла не тільки національному та фізичному вихованню української молоді, а й консолідації сил для вирішення соціальних питань, зокрема абстинентської діяльності. Попри проблемні аспекти та дуальність, попри підпорядкування УОТ як УЦК, так і представникам офіційної влади на місцях, попри постійний контроль та систематичну звітність, що були обмежувальними факторами, УОТ стали одним із головних чинників збереження національної ідентичності українців. Виявлені джерела дали змогу розкрити специфіку організації роботи УОТ на всій території Генеральної губернії, створюючи підґрунтя для її подальшого комплексного наукового осмислення.

Антонюк, Н. 1997. *Українське культурне життя в «Генеральній Губернії» (1939–1944 рр.): За матеріалами періодичної преси*. Львів.

Боляновський, А. 1998. Соціальний аспект гітлерівського «нового порядку» в Галичині у 1941–1944 роках. *Вісник Львівського університету*. Вип. 33. С. 186–194.

К., В. [Кубійович, В]. 1973. «Рідна Школа». В: *Енциклопедія українознавства: Словникова частина*, Т. 7: Пряхівщина — Сиг. Париж; Нью-Йорк: Молоде життя. С. 2518–2520.

К., В. [Кубійович, В]. 1980. Українські Освітні Товариства. В: *Енциклопедія українознавства: Словникова частина*, Т. 9: Тимофєєв Валентин — Хмельницький Богдан. Париж; Нью-Йорк: Молоде життя. С. 3447–3448.

Кондратюк, К. 2019. Волинь і Галичина під німецькою окупацією 1941–1944 рр.: соціально-економічний і культурно-освітній аспекти. *Вісник Львівського університету*, Спецвипуск. С. 325–339.

Кравців, Б. 1970. «Просвіта». В: *Енциклопедія українознавства: Словникова частина*, Т. 6: Перемишль — Пряхівщина. Париж; Нью-Йорк: Молоде життя, 2365–2372.

Кубійович, В. 1975. *Українці в Генеральній Губернії, 1939–1941: історія Українсько-го Центрального Комітету*. Чикаго.

Кубійович, В. 1980. Український Центральний Комітет. В: *Енциклопедія українознавства: Словникова частина*, Т. 9: Тимофєєв Валентин — Хмельницький Богдан. Париж; Нью-Йорк: Молоде життя. С. 3441–3446.

Курилишин, К. 2010. *Українське життя в умовах німецької окупації (1939–1944 рр.): за матеріалами україномовної легальної преси*. Львів.

Луцький, О. 2010. «Просвіта» та українські освітні товариства в Галичині під час Другої світової війни. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Вип. 19. С. 255–261.

Луцький, О. 1997. Українське культурне життя Галичини під час німецької окупації 1941–1944 рр. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Вип. 36. С. 194–225.

Офіцинський, В. 2001. *Дистрикт Галичина (1941–1944): історико-політичний нарис*. Ужгород.

Паньківський, К. 1965. *Роки німецької окупації*. Нью-Йорк, Торонто.

«Рідна Хата». В: *Енциклопедія українознавства: Словникова частина*. Т. 7: *Прышівщина* — Сиг. Париж; Нью-Йорк: Молоде життя. С. 2517.

Antoniuk, N. 1997. *Ukrainske kulturne zhyttia v «Heneralnii Hubernii» (1939–1944 rr.): Za materialamy periodychnoi presy*. [Ukrainian Cultural Life in the General Government (1939–1944): Based on Periodical Press]. Lviv. [in Ukrainian]

Bolianovskiy, A. 1998. Sotsialnyi aspekt hitlerivskoho «novoho poriadku» v Halychyni u 1941–1944 rokakh. [The social aspect of Hitler's «new order» in Galicia in 1941–1944]. *Visnyk Lvivskoho universytetu*. Vyp. 33. S. 186–194. [in Ukrainian]

K., V. [Kubiiovych, V]. 1973. «Ridna Shkola». [Ridna Shkola society]. In: *Entsyklopediia ukrainoznavstva: Slovnykova chastyna*, T. 7: *Pryashivshchyna* — Sig. Paris; New York: Molode zhyttia. S. 2518–2520. [in Ukrainian]

K., V. [Kubiiovych, V]. 1980. *Ukrainski Osvitni Tovarystva*. [Ukrainian Educational Societies]. In: *Entsyklopediia ukrainoznavstva: Slovnykova chastyna*, T. 9: *Tymofieiev Valentyn* — *Khmelnyskyi Bohdan*. Paris; New York: Molode zhyttia. S. 3447–3448. [in Ukrainian]

Kondratiuk, K. 2019. *Volyn i Halychyna pid nimetskoiu okupatsiieiu 1941–1944 rr.: sotsialno-ekonomichni i kulturno-osvitnii aspekty*. [Volyn and Halychyna under the German occupation of 1941–1944: socio-economic and cultural-educational aspects]. *Visnyk Lvivskoho universytetu*, Spetsvypusk. S. 325–339. [in Ukrainian]

Kravtsiv, B. 1970. «Prosvita». [Prosvita society]. In: *Entsyklopediia ukrainoznavstva: Slovnykova chastyna*, T. 6: *Peremysl'* — *Pryashivshchyna*. Paris; New York: Molode zhyttia. S. 2365–2372. [in Ukrainian]

Kubiiovych, V. 1975. *Ukrainci v Heneralnii Hubernii, 1939–1941: istoriia Ukrainskoho Tsentralnogo Komitetu*. [Ukrainians in the General Government, 1939–1941: History of the Ukrainian Central Committee], Chicago. [in Ukrainian]

Kubiiovych, V. 1980. *Ukrainskii Tsentralnyi Komitet*. [Ukrainian Central Committee]. In: *Entsyklopediia ukrainoznavstva: Slovnykova chastyna*, T. 9: *Tymofieiev Valentyn* — *Khmelnyskyi Bohdan*. Paris; New York: Molode zhyttia. S. 3441–3446. [in Ukrainian]

Kurylyshyn, K. 2010. *Ukrainske zhyttia v umovakh nimetskoï okupatsii (1939–1944 rr.): za materialamy ukrainomovnoi lehalnoi presy*. [Ukrainian Life in the German Occupation (1939–1944): According to Ukrainian Legal Press], Lviv. [in Ukrainian]

Lutskiy, O. 2010. «Prosvita» ta ukrainski osvitni tovarystva v Halychyni pid chas Druhoi svitovoi viiny. [«Prosvita» and Ukrainian Educational Societies in Galicia during the Second World War]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*, Vyp. 19. S. 255–261. [in Ukrainian]

Lutskiy, O. 1997. *Ukrainske kulturne zhyttia Halychyny pid chas nimetskoï okupatsii 1941–1944 rr.* [The Ukrainian Cultural Life of Galicia during the German Occupation of 1941–1944]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*, Vyp. 36. S. 194–225. [in Ukrainian]

Ofitsynskiy, V. 2001. *Dystrykt Halychyna (1941–1944): istoryko-politychnyi narys*. [Halychyna District (1941–1944): historical and political essay]. Uzhhorod. [in Ukrainian]

Pankivskiy, K. 1965. *Roky nimetskoï okupatsii*. [Years of German occupation]. Niu-Iork, Toronto. [in Ukrainian]

«Ridna Khata». [Ridna Khata Society]. In: *Entsyklopediia ukrainoznavstva: Slovnykova chastyna*. T. 7: *Pryashivshchyna* — Sig. Paris; New York: Molode zhyttia. S. 2517. [in Ukrainian]